

ZAPISNIK

Sa 37. sjednice Odbora za prosvjetu, nauku, kulturu i sport Skupštine Crne Gore 26. saziva, koja je održana 25. aprila 2019. godine

Sjednica je počela u 10:00 časova.

Predsjedavao je mr Radule Novović, predsjednik Odbora.

Sjednici su prisustvovali članice/ovi Odbora: mr Aleksandra Vuković, Andrija Popović, mr Ervin Ibrahimović i Miloš Nikolić, zamjena za poslanicu Branku Tanasijević, shodno članu 65 stav 2 Poslovnika Skupštine Crne Gore.

Sjednicu su pratili predstavnici medija.

Sjednici su prisustvovali predstavnici: Skupštine Crne Gore, Ministarstva javne uprave, Ministarstva prosvjete, Ministarstva ekonomije, Ministarstva zdravlja, Ministarstva saobraćaja i pomorstva, Agencije za nacionalnu bezbjednost, Uprave policije, Kabineta predsjednika Vlade, Glavnog grada, Poreske uprave, Privredne komore Crne Gore, Pošte Crne Gore, Asocijacija menadžera Crne Gore, Čikoma d.o.o, Amplitudo d.o.o, Crnogorskog Telekom, M:tela, Montex-elektronike, S&T Crna Gora, Datalink, Deloitte d.o.o, CEO i Visola, koji su svojim prisustvom doprinijeli da se na adekvatan način analizira ova važna i aktuelna tema:

- Branimir Gvozdrenović, potpredsjednik Skupštine Crne Gore,
- Milan Srzentić, državni sekretar u Ministarstvu ekonomije,
- mr Dejan Abazović, državni sekretar Ministarstva javne uprave,
- Stevan Ljumović, načelnik Odjeljenja za integralni zdravstveni sistem u Ministarstvu zdravlja,
- Marina Matijević, načelnica Odjeljenja za ICT u Ministarstvu prosvjete,
- Kenan Duraković, rukovodilac Službe za ICT, Ministarstvo saobraćaja i pomorstva,
- Ratka Strugar, generalna direktorica Direktorata za elektronske komunikacije, poštansku djelatnost i radio spektar u Ministarstvu ekonomije,
- Vuko Perišić, rukovodilac Odsjeka za informaciono-komunikacione tehnologije u Skupštini Crne Gore,
- Ilija Mugoša, savjetnik u Kabinetu predsjednika Vlade Crne Gore,
- Dejan Tomović, načelnik ICT sektora, Agencija za nacionalnu bezbjednost,
- Ranko Vojinović, rukovodilac Odjeljenja za telekomunikacione i elektronske tehnologije Uprave policije MUP-a,
- Džemal Lekić, v.d. direktor, Centar za informacioni sistem Glavnog grada,
- Veselin Jovićević, načelnik Odsjeka za razvoj i održavanje ICT infrastrukture, Poreska uprava,
- Nada Rakočević, sekretarka OU informacionih i komunikacionih tehnologija, Privredna komora Crne Gore,
- Andreja Vujačić, pomoćnica izvršnog direktora za IT i elektronske servise, Pošta Crne Gore,
- Milan Martinović, glavni savjetnik za međunarodne odnose i strateški razvoj, Pošta Crne Gore,

- Katarina Savković, sekretarka Odbora za digitalnu transformaciju, Asocijacija menadžera Crne Gore,
- Vladan Tabaš, direktor, Čikom d.o.o,
- Nenad Novović, izvršni direktor, Amplitudo d.o.o,
- Nenad Vraneš, direktor, Čikom informatički inženjering,
- Nikola Tabaš, menadžer, Čikom informatički inženjering,
- Dragoslav Kenjić, tehnički direktor, Čikom informatički inženjering,
- Boris Ristović, rukovodilac, Amplitudo d.o.o,
- Vuk Vukašinović, rukovodilac za razvoj softverskih proizvoda, Crnogorski Telekom,
- Aleksandra Radojević, direktorica Sektora za strategiju i rizik, M:tel d.o.o,
- Aleksandar Radulović, direktor, Montex-elektronika,
- Milan Marić, direktor, S&T Crna Gora,
- Duško Pavićević, S&T Crna Gora,
- Predrag Janković, direktor, Datalink d.o.o,
- Dmtar Ćulafić, rukovodilac Sektora za upravljanje rizicima, Deloitte d.o.o,
- Dražen Raičković, izvršni direktor Finance Plus i predstavnik Proventum d.o.o. i
- Sanja Laban, direktorica, Visol.

Sjednica je posvećena temi: „DIGITALNA TRANSFORMACIJA CRNE GORE“

Uvodna izlaganja su imali: Radule Novović, predsjednik Odbora za prosvjetu, nauku, kulturu i sport Skupštine Crne Gore, Branimir Gvozdenović, potpredsjednik Skupštine Crne Gore, Vladan Tabaš, direktor Čikom informatički inženjering d.o.o, Milan Srzentić, državni sekretar Ministarstva ekonomije, Dejan Abazović, državni sekretar Ministarstva javne uprave, Stevan Ljumović, načelnik Odjeljenja za integralni zdravstveni sistem u Ministarstvu zdravlja i Nenad Novović, izvršni direktor Amplitudo d.o.o.

Predsjednik Odbora za prosvjetu, nauku, kulturu i sport Radule Novović, u uvodnom izlaganju, naveo je da živimo u doba kad računari zauzimaju sve više mjesta u čovjekovoj svakodnevici. Stoga, korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija u savremenom svijetu, predstavlja jedan od osnovnih elemenata pismenosti i kulture čovjeka. Ukoliko se stepen razvijenosti nekog društva određuje srazmjerno broju operacija koje ono može da obavi bez razmišljanja, tj. automatski, možemo zaključiti da ako zaostajete više od par godina – niste relevantni. Sve grane industrije zahvaćene su digitalnom transformacijom, a neki od primjera su: revolucija u svijetu prevoza (pojava *Uber-a*), e-knjige u izdavačkoj djelatnosti, *online* mediji, društvene mreže, *e-commerce* platforme, upotreba 3D štampača, itd. U vezi sa navedenim, može se zaključiti da samo oni koji su svjesni potrebe da prihvate i odgovore na promjene, imaju šansu da prežive ovu revoluciju. Nadalje, predsjednik Odbora je podsjetio da je digitalna revolucija zahvatila sve aspekte društva, pojedince, kompanije i institucije, ali i države. Umrežavanje ljudi i stvari pokreće vlade, poslovna i civilna društva, ali i prijatelje i porodicu. Mnoge kompanije i institucije, na različite načine, prolaze kroz sopstvenu digitalnu transformaciju i vođene novim,

digitalnim korisničkim iskustvom, kao spoljnim pritiskom, mijenjaju operativne modele, prilagođavaju postojeće i izgrađuju nove digitalne poslovne i tržišne mogućnosti. Nadalje, istakao je da proces digitalne transformacije utiče na promjenu velikog broja poslovnih modela u raznim granama privrede, pa su kompanije prinuđene da se što brže prilagođavaju, a rezultat dobro sprovedenog procesa dovodi do novih usluga i proizvoda, kao i do novih kompanija i organizacija koje ih pružaju. Dakle, digitalna transformacija je mnogo više od upotrebe moderne tehnologije i internet alata i podrazumijeva fleksibilnost u prilagođavanju promjenama koje se nikad brže nijesu dešavale, prvenstveno, zahvaljujući internetu i mogućnostima koje njegova upotreba pruža. Takođe, naveo je da digitalnu transformaciju pokreću potrebe korisnika, pa je važno ukazati i na značaj procesa edukacije i osposobljavanja za razumijevanje pomenutih procesa, kao i za njihovu uspješnu implementaciju. Naime, današnje tržište od aktera zahtijeva prisutnost i informacije „na jeziku“ koji ciljnim grupama odgovaraju, a koje su, zahvaljujući internetu, dostupne gotovo svim građanima. Stoga se kompanije suočavaju sa nebrojenim izazovima, pa moraju prilagoditi svoj tržišni nastup društvenim mrežama i ekonomiji, u kojoj preporuka ili samo jedan klik *like* na društvenim mrežama donosi dobit. U odnosu na navedeno, može se zaključiti da je uticaj tehnologije na savremeno poslovanje sve veći, jer digitalna tranzicija predstavlja uslov da kompanije prežive i osiguraju sebi održivu budućnost.

Na kraju, predsjednik Odbora je zaključio da se ni jedna kompanija niti institucija ne može sama digitalno transformisati, jer to zavisi od brojnih faktora, od kojih je ključni – okruženje. Takođe, za promjene je ključna i podrška okoline, pa digitalnu transformaciju moraju podržati vlade, univerziteti i mediji, kako bi se moglo govoriti o sigurnim koracima ka budućnosti, s obzirom na to da se radi o veoma kompleksnom procesu, koji zahtijeva ogromnu podršku, stručne edukacije, kao i učenje na primjerima najbolje prakse.

Potpredsjednik Skupštine Crne Gore Branimir Gvozdrenović, u uvodnom izlaganju, osvrnuo se na značaj teme predmetne sjednice, uz podsjećanje da su, u proteklom periodu, u Skupštini Crne Gore određeni procesi već pokrenuti, da za ovu oblast imamo kvalitetna zakonska rješenja, kao i da je kod nas održana prva internet prezentacija u jugoistočnoj Evropi, te da su informaciono-komunikacione tehnologije u dovoljnoj mjeri zastupljene u našem društvu, ali da treba težiti njihovom daljem razvoju i transformaciji. Takođe, izrazio je zadovoljstvo što je sjednica posvećena temi informatizacije i digitalizacije, uz konstataciju da bi Skupština Crne Gore, u narednom periodu, trebalo da usvoji zaključke, koje će proslijediti ostalim učesnicima ovog sastanka, kako bi zajednički pokrenuli proces digitalne transformacije i unaprijedili informatički sistem u našoj zemlji. U vezi sa tim, istakao je spremnost Skupštine Crne Gore za usvajanje najboljih, modernih, zakonskih rješenja u ovoj oblasti, koja će biti usklađena sa našim potrebama, najavio održavanje sjednica na kojima će radna tijela sprovođiti kontrolna i konsultativna saslušanja, uz intenziviranje aktivnosti svih poslanika u smislu upućivanja poslaničkih pitanja resornim ministarstvima, koja će se odnositi na informatička rješenja i digitalnu transformaciju, kao i na usklađenost sa novim trendovima i najboljom praksom u Evropi i svijetu. Takođe, najavio je intenziviranje saradnje sa Vladom Crne Gore, odnosno resornim ministarstvima, Privrednom

komorom Crne Gore, u okviru koje je formiran Odbor za informaciono-komunikacione tehnologije, Asocijacijom menadžera Crne Gore i novoformiranim Odborom za digitalnu transformaciju, kao i sa Američkom privrednom komorom i Komitetom za digitalnu transformaciju u Crnoj Gori, kako bi se zajedničkim aktivnostima i djelovanjem stvorili kvalitetni preduslovi za sinergiju digitalne energije u Crnoj Gori. Dakle, neophodno je uspostaviti sinergiju u svim razvojnim granama, a taj cilj je moguće postići, isključivo, jačanjem procesa digitalne transformacije.

Potpredsjednik Gvozdenović je, u daljem izlaganju, naglasio da je neophodno raditi na jačanju intelektualne elite u oblasti informacionih tehnologija, uz značajan podsticaj i podršku države, jer bez inženjerske elite, koja je spremna za informatički napredak, nema razvijenog društva. Kao pozitivan primjer, naveo je razvoj turizma u Crnoj Gori, gdje je bilo neophodno napraviti sinergiju u raznim oblastima i djelatnostima, da bi sada oblast turizma u našoj zemlji bila na svjetskoj listi konkurencije. Takođe, kratko se osvrnuo na skupštinski Odbor za dalju reformu izbornog i drugog zakonodavstva, koji je formiran sa zadatkom da, u kratkom periodu, napravi dobre rezultate za duži rok, a kao primjer pozitivnog korišćenja informaciono-komunikacionih tehnologija, istakao je veb platformu Odbora, koja je napravljena u cilju lakšeg upravljanja dokumentima, što sve učesnike u ovom procesu čini ravnopravnim. Naveo je primjer Estonije, države koja je daleko odmakla u primjeni najsavremenijih tehnologija, konkretno u izbornim procesima, čiji ćemo pozitivan primjer pokušati da iskoristimo u Crnoj Gori. Na kraju, pozvao je sve učesnike sjednice, kako predstavnike ministarstava, tako i predstavnike informaciono-komunikacionih kompanija, da budu otvoreni za podnošenje konkretnih inicijativa i eventualnih predloga za unapređenje zakonskih rješenja iz predmetne oblasti, prema Skupštini Crne Gore.

Vladan Tabaš, predsjednik Odbora za digitalnu transformaciju Asocijacije menadžera Crne Gore i direktor kompanije Čikom d.o.o, u uvodnom izlaganju, naveo je da informaciju, koja je generator digitalne transformacije društva, tek u posljednjih 50 godina počinjemo da koristimo kao glavni resurs, pa je u tom periodu, broj generisanih informacija u svijetu veći nego u prethodnih pet hiljada godina, odnosno, od 1994. godine, broj informacija se udvostruči svakih devet mjeseci. Dakle, riječ je o velikom resursu kojim treba upravljati, baviti se njegovom analizom, primjenom i distribucijom. Nadalje, osvrnuo se na istoriju i početak procesa digitalne transformacije, odnosno na pojavu prvih računara četrdesetih godina prošlog vijeka, što je označilo prelazak na novi, kvantni, nivo u razvoju čovječanstva, koji je obilježio četvrtu industrijsku revoluciju, tzv. Industrija 4.0. Koliko je digitalna transformacija važna, pokazuje i činjenica da je Digitalnom agendom 2021-2027 za Evropu planiran fond, od preko 100 milijardi eura, za istraživanje, inovacije, obrazovanje i osposobljavanje nosilaca digitalne transformacije. U vezi sa navedenim, ukazao je na činjenicu da je digitalna transformacija dugotrajan, evolutivni, proces izmjene ustaljenog načina života i poslovanja primjenom digitalnih tehnologija, softvera i novih tehnoloških rješenja baziranih na internet servisima i modernim informatičkim tehnologijama. Takođe, predstavlja trend u svijetu i jednako je primjenjiva, kako u ekonomski visoko razvijenim zemljama, tako i u onima koje odlikuje niži ili nizak nivo ekonomske razvijenosti. Međutim,

digitalna transformacija ne može prevazići ekonomski i društveni jaz, ali njena primjena može, itekako, ubrzati njegovo smanjenje.

Kada je riječ o Crnoj Gori, Vladan Tabaš je istakao da je neophodno da iskoristimo posljednju priliku za digitalnu transformaciju, uz primjenu pet elemenata ovog procesa, od kojih se prvi odnosi na telekomunikacionu i informatičku infrastrukturu u zemlji, kojom su privrednici zadovoljni, ali njena dostupnost bi mogla biti bolja, odnosno cijene usluga zakupa niže. Na tome se, smatra, mora dodatno poraditi, kako bi se digitalni servisi mogli koristiti. Drugi element je razvoj elektronskih servisa državne i lokalne uprave, banaka, turističkih i drugih organizacija, koje se prvenstveno bave pružanjem usluga građanima i privredi. Pozitivan primjer je portal eUprave sa velikim brojem servisa, čiji se nivo može dodatno unaprijediti. Pravna legislativa, odnosno postojeći pravni okvir, treći je element digitalne transformacije, dok četvrti predstavljaju ljudski resursi, tj. njihov intenzivni razvoj putem edukacija građana i kompanija, dinamične promjene obrazovnog sistema i kontinuirane promocije informacionog društva. Smatra da će razvoj IT sektora u Crnoj Gori, kao peti element, dati impuls procesu digitalne transformacije. U odnosu na navedeno, ukazao je na razliku između pojma raspoloživosti i dostupnosti informatičke strukture, objasnivši da dostupnost nije toliko dobra, jer predstavlja jedan od problematičnih ograničenja razvoja informacionog društva, zaključivši da je raspoloživost odlična, dok je dostupnost relativno dobra. Kada je riječ o elektronskim servisima, istakao je da je Crna Gora na početku ozbiljnog razvoja, naglasivši da portal eUprave sadrži mnogo više servisa nego što ih građani konzumiraju, ukazujući na nedostatak promocije, odnosno na nedovoljnu informisanost građana o svim raspoloživim servisima. Objasnio je da se elektronski servisi odvijaju u okviru pet nivoa, od klasične razmjene informacija, preko jednosmjerne interakcije i *download* obrazaca, zatim dvosmjerne interakcije, odnosno popunjavanja i vraćanja popunjenih obrazaca, do potpune transakcione obrade predmeta. Međutim, peti nivo, koji je za sada nedostižan, predstavlja personalizovani portal, gdje građanin ima mogućnost potpunog upravljanja podacima, finansijama i komunikacijom sa državnim organima, kako bi na taj način ostvario svoja prava i obaveze. U vezi sa tim, naglasio je da Crna Gora mora, što hitnije, imati barem treći nivo. Nadalje, Vladan Tabaš je izrazio zadovoljstvo postojećim pravnim okvirom i podsjetio da je Crna Gora usvojila set zakona, koji su veoma važni u ovoj oblasti i to: Zakon o elektronskoj upravi, Zakon o elektronskoj trgovini, Zakon o elektronskim komunikacijama, Zakon o informacionoj bezbjednosti, Zakon o elektronskom potpisu i Zakon o elektronskom dokumentu. Ipak, izrazio je nezadovoljstvo primjenom donesenih propisa, s obzirom da primjena ne prati kvalitet pomenute legislative. Takođe, osvrnuo se na informatičku pismenost, kao i na obrazovni sistem u Crnoj Gori i pojasnio da informatička pismenost predstavlja skup znanja i vještina potrebnih za primjenu računarske opreme. S obzirom na činjenicu da se u našim školama predmeti iz oblasti informatike nedovoljno izučavaju, smatra da je potrebno izvršiti rebalans programa informatičkog obrazovanja, koji će imati za cilj stvaranje dinamičnijeg obrazovnog sistema, iz razloga što ne postoji primjena digitalnih tehnologija u predavanju drugih oblasti i vještina. Prema Indeksu globalne konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma, Crna Gora je na 74-om mjestu, od 140 rangiranih

zemalja. Na kraju, zaključio je da u Crnoj Gori postoji informatički kadar, ali da je neophodno dodatno raditi na unapređenju nivoa stručnosti.

Milan Srzentić, državni sekretar u Ministarstvu ekonomije, u svom izlaganju, istakao je da, identično kao i prethodni uvodničar, gleda na pitanje na kojim stubovima digitalno društvo treba da počiva, kao i da se njihovim razvojem razvija i digitalno društvo. Kada je riječ o trenutnoj situaciji u pogledu razvoja elektronske komunikacione infrastrukture i elektronskih komunikacionih mreža u Crnoj Gori, osvrnuo se na aktivnosti koje su u Ministarstvu ekonomije, kroz realizaciju Strategije informacionog društva, pokrenuli i intenzivirali ove godine. U vezi sa tim, naveo je da je u Crnoj Gori izgrađen predvidiv investicioni ambijent, koji pruža jednake uslove za sve učesnike na tržištu i podstiče konkurenciju kao najbolje sredstvo regulacije. Istakao je da je Crna Gora uskladila svoj zakonodavni okvir sa evropskim, kao i da u Poglavlju 10 – Informatičko društvo i mediji, nema otvorenih pitanja kod završnih mjerila koja se tiču elektronskih komunikacija. Takođe, kazao je da su strategije iz ove oblasti u potpunosti usklađene sa ciljevima Evropske digitalne agende 2020, što je investitorima omogućilo stabilan investicioni ambijent, a građanima mogućnost izbora operatora i kvalitetnih usluga.

Kada je riječ o mrežama nove generacije u Crnoj Gori, Milan Srzentić je naveo da je krajem 2018. godine, polovina aktivnih korisnika koristila najnovije mreže koje su zastupljene u svijetu. Primjer napretka u Crnoj Gori ogleda se u tome što su optičke mreže, u 2016. godini, bile zastupljene samo u procentu od 3,6 %, dok danas polovina korisnika koristi optičke mreže. Istakao je da se radi na stvaranju preduslova da država postane akter u izgradnji mreža u pretežno ruralnim i prigradskim područjima, gdje operatori neće imati komercijalni interes. Izradom Nacionalnog plana razvoja Ministarstva ekonomije, biće identifikovane sve zone koje nijesu pokriveno mrežom, novčana sredstva potrebna za njihovo pokrivanje, kao i modeli javno-privatnog partnerstva, države i privatnih investitora koji bi sarađivali u pokrivanju preostalog dijela stanovništva. Kao važno, ukazao je na podatak da u Crnoj Gori aktivnu pretplatu na širokopojasni internet priključak ima 79% domaćinstava, a tehničku mogućnost da koristi usluge ima 90% domaćinstava. Takođe, podsjetio je da će Vlada Crne Gore, do kraja godine, donijeti zakonsko rješenje o smanjenju troškova postavljanja elektronsko-komunikacionih mreža velikih brzina i da će nastaviti sa aktivnostima na pospješivanju zajedničkog korišćenja infrastrukture, što će doprinijeti daljem razvoju konkurencije na zadovoljstvo krajnjih korisnika.

Dejan Abazović, državni sekretar u Ministarstvu javne uprave, u uvodnim riječima, osvrnuo se na istoriju razvoja informacionog društva i podsjetio na četiri perioda njegovog razvoja, od kojih je prvi talas obilježio početak devedesetih godina, dok 2000. godina označava drugu fazu. Formiranje Ministarstva za informacione tehnologije 2008. godine, obilježilo je pojavu trećeg talasa, a trenutno se nalazimo u četvrtom (2018. i 2019. godina), koji karakteriše pojava novih koncepata, kao što je razvoj eUprave. Glavni nedostatak, a istovremeno i fokus procesa digitalne transformacije je zadovoljan korisnik, odnosno građanin, koji odražava i zadovoljnu privredu, a tome treba posvetiti posebnu pažnju. Razvoj informacionog i digitalnog društva se ne može realizovati bez prethodnog razvoja eUprave, a u našoj zemlji je potrebno raditi na unapređenju

promocije za razvoj digitalnog društva, jer Crna Gora trenutno raspolaže najvećim brendom u svijetu – *tld.me* (*top level domen.me*). Da bi elektronska uprava mogla da zaživi, prvi nivo koji se mora urediti i obezbijediti je nivo unutar svakog organa pojedinačno. Nakon toga, treba omogućiti saradnju između svih organa državne uprave, dok bi treći nivo bio državni. Četvrti nivo je internacionalni, s obzirom na činjenicu da moramo obezbijediti prisustvo u svijetu i razvijenom društvu, u cilju tehnološkog i političkog ujedinjavanja. U vezi sa navedenim, istakao je da je neophodno krenuti sa izmjenom normative i unapređenjem aplikativnih i sistemskih servisa koji pružaju određene usluge građanima. Kada je riječ o normativnom okviru, osvrnuo se na set zakona u ovoj oblasti i to: Zakon o elektronskoj upravi, Zakon o elektronskoj identifikaciji, Zakon o elektronskom potpisu, Zakon o ličnoj karti, Zakon o javno-privatnom partnerstvu, Zakon o PDV-u i Zakon administrativnim taksama i naglasio da je potrebno raditi na otklanjanju barijera i poboljšanju nivoa usluga. Takođe, istakao je da ICT sektor i državna uprava moraju pronaći model koji će omogućiti realizaciju njihove uspješne saradnje, jer se IT zasniva na principu kontinuiteta promjena i konstantno se mora unapređivati.

Kao važno, podsjetio je da je u Crnoj Gori potrebno uvesti jedinstveni identifikacioni broj, iz razloga što, u skladu sa Zakonom o zaštiti ličnih podataka, JMB nije moguće javno koristiti. U vezi sa tim, Dejan Abazović je informisao prisutne da je formirana radna grupa, koja je sačinila elaborate i došla do predloga kako da ustanovi jedinstveni identifikacioni broj za sve građane u Crnoj Gori. Ovaj broj će sadržati osam karaktera i biće formiran na isti način za sva pravna i fizička lica. Navedeni projekat izrade jedinstvene identifikacione kartice na nivou Crne Gore, koji je u pripremnoj fazi, omogućiće građanima da realizuju mnoge usluge, s obzirom na to da će ovaj dokument predstavljati materijalno sredstvo sa kojim možemo fizičkim putem dokazati naš pravni identitet. Naglasio je da će sve usluge, koje sada građani realizuju na šalterima, moći da ostvare na način da se ne mora fizički pristupiti, a kao primjer je naveo mogućnost otvaranja bankovnog računa bez odlaska u banku. Takođe, dodatno je pojasnio da će državljani Crne Gore, koji budu posjedovali novu ličnu kartu, već iduće godine moći elektronskim putem glasati na svim izborima, bez obzira gdje se nalaze u svijetu.

Digitalna transformacija je proces kojim se mora upravljati, pa je ukazao na neophodnost promjena u ovom procesu. Dakle, na nivou organa državne uprave mora postojati tijelo koje će upravljati razvojem elektronske uprave, a isto tijelo mora postojati i na državnom nivou, kada predstavnici društvenih djelatnosti, putem jedne koalicije ili udruženja, koordiniraju aktivnostima razvoja i transformacije u digitalnom društvu, navodeći Sloveniju kao primjer, gdje je oformljena digitalna koalicija, dok u Srbiji i Švajcarskoj postoji digitalna inicijativa. Na kraju, zaključio je da je potrebno raditi na novom konceptu, koji će se prilagoditi novom vremenu, a sve u cilju postizanja zadovoljstva kod korisnika, tj. građana Crne Gore.

Stevan Ljumović, član Odbora za digitalnu transformaciju AMM-a i načelnik Odjeljenja za integralni zdravstveni sistem u Ministarstvu zdravlja, saglasio se sa prethodnicima i istakao da digitalna transformacija predstavlja multidisciplinarni proces, te da je neophodno sprovesti niz transformacija i promjena u oblasti zakonodavstva, kao i da je digitalna transformacija, u suštini,

kulturološki fenomen. U svom izlaganju, osvrnuo se na resurse koje država ima i istakao da Crna Gora posjeduje i znanje i mlade, ali da ih u dovoljnoj mjeri ne koristi. Takođe, kazao je da u Crnoj Gori postoji niz zakona u ovoj oblasti koji se u nedovoljnoj mjeri primjenjuju i pomenuo, kao primjer, Zakon o elektronskoj identifikaciji i Zakon o elektronskom dokumentu. U vezi sa tim, ukazao je na imperativ primjene zakona u praksi. Stevan Ljumović je, kao važno, posebno istakao pravo na punu kontrolu građana nad postupkom pristupanja ličnim podacima, pa da je, u skladu sa tim, potrebno mijenjati koncept uprave. Na kraju, ukazao je na činjenicu da je, danas, preko 500 servisa eUprave dostupno građanima, ali da nijesu iskorišćeni u dovoljnoj mjeri, iz razloga što nijesu promovisani, pa građani nijesu upoznati sa njihovim postojanjem i upotrebom.

Nenad Novović, direktor kompanije Amplitudo d.o.o, u uvodnom izlaganju, osvrnuo se na konkretne primjere i izazove sa kojima se danas susrijećemo u procesu digitalne transformacije. Kada je privreda u pitanju, naveo je da su ljudski resursi osnova svega, a posebno zaposleni u IT sektoru. Međutim, smatra da obrazovni sistem u Crnoj Gori nije u potpunosti prilagođen modernim tehnologijama, pa je istakao značaj edukacije u predmetnoj oblasti i podsjetio na konkretnu saradnju koju kompanija Amplitudo ostvaruje sa univerzitetima, iz oblasti informacionih tehnologija, vjerujući da je to način na koji se može spriječiti ključni problem u našoj zemlji, a to je odliv talenata. Nadalje, upoznao je prisutne da su njegove kolege programeri, projekt menadžeri i dizajneri uključeni u sam obrazovni proces putem vježbi i predavanja na pojedinim predmetima te da se, kroz pomenutu saradnju, studentima približava ono što nijesu u prilici da čuju i uče na predavanjima. Takođe, podsjetio je da su u proteklih godinu dana, u režiji ove kompanije, organizovane razne besplatne edukacije, pa je preko stotinu mladih ljudi trenutno u tom programu ili su ga završili. Istakao je da je cilj bio da se mladim ljudima pruži mogućnost konkretne specijalizacije za pojedine moderne softverske alate. Nenad Novović je ukazao i na činjenicu da su u kompaniji koju predstavlja, u posljednjih par godina, odlučili da sav profit koji kompanija ostvaruje, ulažu u inovacije, dalji razvoj kadrova i nekih digitalnih proizvoda, naglasivši da su, takođe, obezbijedili podršku Ministarstva ekonomije i Ministarstva nauke, putem šeme inovativnih grantova. U vezi sa tim, informisao je prisutne da su uspjeli da dobiju patent za jedan inovativni proizvod. Riječ je o „*pametnom suncobranu sa solarnim panelima*“, koji omogućava punjenje mobilnih telefona. Takođe, izjavio je da se ovog ljeta očekuje testiranje proizvoda „*pametne plaže*“, sa još nekim, dodatnim, sensorima. Na kraju, zaključio je da je neophodno ulagati u inovacije i kadrove i podsjetio na još jedan od projekata koji se realizuje u saradnji sa Ministarstvom nauke, a to je kreiranje ekosistema za inovativne startapove.

Aleksandra Radojević, članica Odbora za digitalnu transformaciju AMM-a i direktorica Sektora za strategiju i rizik u kompaniji M:tel d.o.o, kazala je da se često govori o digitalnoj revoluciji u Crnoj Gori, ali da se Crna Gora, zapravo, nalazi u fazi digitalne evolucije. Kada je riječ o poslovanju kompanije M:tel, navela je da je, u prethodne tri godine, preko 150 miliona investirano u mrežu, što je rezultiralo da su danas mobilni operater broj jedan na tržištu. Kompanija M:tel je pružila podršku i zdravstvenom sistemu Crne Gore, pa su u prethodne dvije godine izgradili snažnu infrastrukturu, od koje koristi mogu imati svi građani, a pogotovo osjetljive

kategorije društva poput pacijenata. Konkretni projekti u oblasti zdravstva odnose se na projekat telemedicine, koji obuhvata spajanje KCG sa opštim bolnicama u Beranama, Baru i Pljevljima, kako bi se dijagnostičke analize poput ultrazvuka i skenera brže razmjenjivale, kao i projekat za regionalno umrežavanje Mobilnog EKG aparata u Crnoj Gori, za koji je novčana sredstva i opremu obezbijedila ova kompanija. Osvrnula se i na projekte koji imaju regionalni i globalni domet, kao i startupove u koje su investirali preko pola miliona eura. Na kraju, istakla je da vjeruje da će Crna Gora, u budućnosti, moći da konkuriše na svjetskom tržištu sa nekim digitalnim proizvodom.

Aleksandar Radulović, predsjednik Odbora za informaciono komunikacione tehnologije u Privrednoj komori Crne Gore i direktor Montex-elektronika, u svom izlaganju istakao je da u Crnoj Gori posluju male firme, odnosno mikrofirme, koje nemaju kapaciteta za edukacije o kojima je govorio prethodni govornik Novović. Mišljenja je da bi dobra investicija u napredak, ne samo ovog sektora, već kompletne društvene zajednice, bila da se prošire aktivnosti koje je započelo Ministarstvo ekonomije, u dijelu koji se odnosi na finansiranje klusterskog udruživanja, u cilju povećanja konkurentnosti malih i srednjih preduzeća. U vezi sa tim, osvrnuo se na primjer Austrije, gdje kompanije, u ostvarivanju ove aktivnosti, imaju jaku podršku od strane države.

Dražen Raičković, član Odbora za digitalnu transformaciju AMM-a i predstavnik Proventum-a, koji je od strane Evropske unije, preko programa Horizont 2020, podržan kao inovacija u digitalnim tehnologijama, a koji se bavi digitalnom transformacijom malih i srednjih preduzeća, ukazao je na konkretnu ideju na kojoj se zasnivaju prethodne diskusije, koja se odnosi na privlačenje stranih kompanija da osnuju *online* biznis u Crnoj Gori, sa *cloud* kancelarijom, uz omogućavanje *online* registracije i u našoj zemlji. U vezi sa tim, pojasnio je da se radi o ogromnom tržištu, sa preko milion kompanija, pa kada bi im omogućili da se na ovaj način registruju u Crnoj Gori, dobili bi direktan prihod sa stopom od 9%, koja trenutno predstavlja jednu od najboljih u Evropi. Nadalje, istakao je značaj državno-javnog partnerstva, te da je njihova kompanija, u saradnji sa Ministarstvom nauke, Poreskoj upravi predstavila model kako bi jedan moderan digitalni sistem trebalo da izgleda. Dakle, konkretan predlog zasnivao bi se na privlačenju stranih kompanija da osnuju *onlajn* kompanije u našoj zemlji, odnosno, na povezivanju Proventum-a sa državom, kako bi se taj postupak olakšao, jer oni već imaju sistem za *online* registraciju stranih kompanija, a to bi značajno doprinijelo povećanju prihoda u državni budžet.

Potpredsjednik Skupštine Crne Gore Branimir Gvozdenović, dodatno je sugerisao da je potrebno organizovati poseban skup, koji će se baviti pitanjem obrazovanja kadrovskih resursa u ovoj oblasti. Kada je riječ o obavezama koje bi Skupština Crne Gore trebalo da preuzme za naredni period, najavio je mogućnost formiranja Odbora koji bi se posebno bavio digitalnom transformacijom. Takođe, najavio je sjednicu, na kojoj će se organizovati konsultativno saslušanje, za koje bi bilo potrebno da učesnici predmetne sjednice, a posebno predstavnici Odbora za digitalnu transformaciju AMM-a, Odbora za informaciono komunikacione tehnologije Privredne komore i Komiteta za digitalnu transformaciju Američke privredne komore, sačine i dostave materijale sa sugestijama o unapređenju postojeće zakonske regulative. Naime, kvalitetna zakonska rješenja i implementacija treba da budu prioritet, pa je potrebno sagledati zakonsku

regulativu u cjelini i dati kvalitetne i konkretne predloge za unapređenje oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija. Dakle, saradnja privrede sa izvršnom i zakonodavnom vlašću je neophodna u ovom dijelu, kako bi se spriječili eventualni problemi u praksi i svakodnevnom životu građana.

Takođe, potpredsjednik Gvozdenović je podsjetio da je Vlada Crne Gore, u proteklom periodu, uradila značajan dio posla u dijelu privlačenja stranih investitora u našu zemlju. Takođe, u Crnoj Gori je otvoreno i pitanje ekonomskog državljanstva, pa je, u vezi sa tim, uputio još jednu sugestiju privrednicima da se dodatno organizuju i pronađu način da privuku strane investitore u našu zemlju, kako oni ne bi dolazili u Crnu Goru samo da kupuju nekretnine, već i da posluju i otvaraju nove kompanije.

Poslanik Andrija Popović, član Odbora, iskazao je zadovoljstvo što se ova tema, koja je od velikog značaja, našla kao predmet rasprave na tematskoj sjednici Odbora za prosvjetu, nauku, kulturu i sport. Izrazio je uvjerenje da je tema digitalizacije veoma važna za budućnost i dalji progres naše države. U svom izlaganju, osvrnuo se na značaj digitalizacije u obrazovanju, istakavši da je digitalizacija u ovoj oblasti, u posljednjih deset godina, ostvarila značajan iskorak, ali da, ipak, ostvareni napredak, još uvijek nije dovoljan. Poslanik Popović je ukazao i na značaj informatičke pismenosti, istakavši podatak da, na osnovu sprovedenih istraživanja, blizu dvije petine građana (38%) ne posjeduje dovoljan nivo digitalnih vještina za korišćenje interneta, ili je digitalno sasvim nepismeno (22%), ili po sopstvenoj procjeni posjeduje tek osnovne vještine korišćenja interneta (16%). Takođe, smatra da veliki broj mladih ljudi posjeduje zavidan nivo informatičkog obrazovanja. Na kraju, zaključio je da bez informatičke pismenosti i digitalizacije nema progressa Crne Gore, te da je saglasan sa idejom da Skupština Crne Gore, shodno važećem Poslovniku, formira Odbor koji bi se posebno bavio digitalnom transformacijom.

Dragoslav Kenjić, tehnički direktor Čikom d.o.o, u svom izlaganju je naveo da je glavni stub digitalne transformacije čovjek, uz obrazloženje da je čovjek taj koji radi, priprema, definiše i sprovodi strategije. Takođe, i kada je riječ o informatičkoj infrastrukturi, informatičkoj opremi ili softveru, kao vrhuncu digitalnih tehnologija, opet je sve usmjereno prema čovjeku, koji sve navedeno i koristi. Kada je riječ o iznesenim stavovima o neophodnosti promjena, iskazao je saglasnost, citirajući indijansku izreku koja glasi: „*Zemlju nijesmo naslijedili od predaka, već smo je pozajmili od svojih nasljednika.*“, što, u smislu predmetne teme, znači da se moramo uhvatiti u koštac sa digitalnom transformacijom, kao i da imamo veliku odgovornost prema budućim generacijama, te da ih je potrebno pravilno usmjeriti. Dakle, mi već sada moramo stvoriti osnov mladim generacijama, koje će kasnije nastaviti da razvijaju crnogorsko društvo, kao nosioci digitalne transformacije. Na kraju je zaključio da je potrebno prilagoditi nastavni proces mogućnostima digitalno pismene djece i tako ih, konstanto, podstrekavati na promjene, koje će obilježiti proces digitalne transformacije.

Poslanica Aleksandra Vuković, članica Odbora, u svom izlaganju, iznijela je stav da digitalna pismenost u Crnoj Gori nije iskorišćena na pravi način, te da se u dovoljnoj mjeri ne koriste

možnosti koje im nudi, konkretno, e-pošta, uz navođenje primjera stalnih redova na šalterima u bankama ili pošti. Naime, živimo u vremenu brze razmjene informacija i intenziviranja komunikacije, pa je neophodno digitalno opismeniti građane za praktičnu primjenu stečenih znanja. U vezi sa tim, podsjetila je na Agendu Evropske unije za 2019. godinu, u dijelu koji se odnosi na obrazovanje i kulturu, sa predlogom da se Ministarstvu prosvjete preporuči da se stručnjaci iz oblasti informatike uključe u kreiranje obrazovnog sistema, na način kao što je urađeno u Portugaliji i Švedskoj. Taj način saradnje podrazumijevao bi posjete stručnjaka iz predmetne oblasti školama, u okviru tromjesečnog ili polugodišnjeg perioda, kao i održavanje časova u saradnji sa prosvjetnim radnicima. Kao važno, istakla je neophodnost osposobljavanja mladih ljudi za ono što će ih sutra učiniti konkurentnim na tržištu rada. Poslanica Vuković je predložila da se, nakon predmetne sjednice, prenese spremnost i otvorenost članova Odbora za prosvjetu, nauku, kulturu i sport i svih poslanika za nove ideje i inicijative, kao i za promociju postojećih rješenja. Digitalna pismenost ne podrazumijeva samo poznavanje upotrebe alata informacionih tehnologija, već i stepen osviješćenosti o pravima i obavezama koje proizilaze iz njihove upotrebe. U tom smislu, iznijela je još jedan predlog, koji se odnosi na organizovanje sjednice Odbora za prosvjetu, nauku, kulturu i sport na kojoj bi se iznijele ideje i pokrenule inicijative za unapređenje ove oblasti, a na taj način bi poslanici dali doprinos razvoju društva u cjelini.

Dejan Tomović, rukovodilac Sektora za informaciono komunikacione tehnologije u Agenciji za nacionalnu bezbjednost Crne Gore, istakao je da je proces digitalne transformacije društva krenuo u pravcu modernizacije institucija, prvenstveno u smislu njihove transparentnosti i otvorenosti. Promjene koje su uslovljene razvojem savremenih informacionih tehnologija, dovele su i do promjene koncepta bezbjednosti, te se bezbjednost, danas, ne tretira na tradicionalan način, iz razloga što je očigledan razvoj novih sektora bezbjednosti, među kojima se posebno izdvaja sektor sajber bezbjednosti. Nadalje, istakao je da je sajber prostor vanacionalni tj. vandržavni, ali da ga je neophodno definisati na nacionalnom nivou, a Crna Gora ne posjeduje opisan sajber prostor, što smatra velikim nedostatkom. U vezi sa tim, podsjetio je na slučaj DDos napada na niz medijskih kompanija u Crnoj Gori, te da, u toj situaciji, državne institucije nijesu mogle reagovati, iz razloga što su se podaci ovih kompanija čuvali van teritorije naše zemlje. Takođe, izrazio je nezadovoljstvo nedostatkom interesovanja i uključenosti da se nadležnoj državnoj instituciji dostave informacije na koji način kompanije čuvaju svoje podatke, iako je to u cilju postizanja njihove adekvatne zaštite.

Dejan Tomović je kazao da se, danas, moć jedne države mjeri njenom informacionom moći, uz navođenje primjera SAD i Njemačke, kod kojih se nalaze transnacionalni telekomunikacioni čvorovi, što podrazumijeva da pretraga bilo kojih informacija prolazi preko teritorije ovih država. Tako je u eri globalizacije potrebno uložiti dodatne napore, koji bi rezultirali zaštitom vitalnih informacionih resursa Crne Gore. U daljem izlaganju, ukazao je na činjenicu da se broj zaposlenih i broj inženjera u telekomunikacionim kompanijama u Crnoj Gori smanjuje. Da bi neko poslovao u Crnoj Gori, jedan od važnih preduslova jeste postojanje aspekta sigurnosti, odnosno

bezbjednosti. Kada je riječ o informacionoj bezbjednosti, važan segment predstavlja povjerljivost informacija, iz razloga što niko ne želi da komunicira ako zna da mu je povjerljivost informacija ugrožena. Razvoj telekomunikacione mreže u Crnoj Gori nije na visokom nivou, pa su usluge koje se pružaju kompanijama gdje je jedino moguće garantovati bezbjednost u iznajmljenim linijama sa statičkom IP adresom, dostupne po enormnim cijenama, koje su, čak, 50 puta veće nego što su dostupne u Crnoj Gori. Takođe, smatra da građani Crne Gore nijesu u potpunosti svjesni rizika i prijetnji koje dolaze iz sajber prostora, te se u daljem izlaganju osvrnuo na značaj edukacije. Podsjetio je na aktivnosti koje Agencija za nacionalnu bezbjednost sprovodi u saradnji sa Upravom za kadrove i drugim institucijama, a to su edukacije državnih službenika i namještenika koji su uključeni u procese odlučivanja, prvenstveno u procesima EU i NATO integracija. Kada je riječ o sajber bezbjednosti, osvrnuo se na projekat koji je realizovan u saradnji sa predstavnicima Univerziteta, koji se odnosio na edukaciju nastavnog kadra. Cilj projekta je bio postizanje nivoa bezbjednosne kulture u školama i procijenjeno je da je edukacija nastavnog kadra najbolji model za realizaciju istog. Navedeni projekat je pokazao određeni nedostatak znanja kod nastavnog kadra iz oblasti informatičkih predmeta i mišljenja je da to nije dobro za budućnost. Ukoliko Crna Gora želi da ostvari iskorak u procesu digitalne transformacije, neophodno je ulagati u bezbjednost, pa je željeni cilj, ne samo formiranje raznih servisa, već prvenstveno servisa koji će biti i bezbjedan, zaključio je na kraju.

Predsjednik Odbora Radule Novović je najavio da će Odbor za prosvjetu, nauku, kulturu i sport, na narednoj sjednici, usvojiti zaključke sa 37. sjednice Odbora koji će se, između ostalog, odnositi na: *spremnost Skupštine Crne Gore da podrži najnovija zakonska rješenja iz predmetne oblasti; održavanje kontrolnih i konsultativnih saslušanja predstavnika pojedinih resora sa ciljem dobijanja informacija o načinu implementacije informaciono-komunikacionih tehnologija u radu, kao i preuzimanje obaveze Odbora za prosvjetu, nauku, kulturu i sport u davanju punog doprinosa promociji informacionog društva.*

Na kraju, izrazio je posebno zadovoljstvo zbog prisustva i učešća predstavnika politike, privrede i državne uprave tematskoj sjednici, uz mišljenje da je pružen značajan doprinos u cilju rasvjetljavanja ove značajne teme. Takođe, najavio da će Odbor za prosvjetu, nauku, kulturu i sport objaviti brošuru, koja će sadržati sva izlaganja sa održane sjednice.

Predsjednik Odbora je zahvalio prisutnima na iskazanom interesovanju i učešću u raspravi i zaključio 37. sjednicu za prosvjetu, nauku, kulturu i sport.

Sjednica je završena u 12:45 časova.

Broj: 00-63-11/19-

SEKRETARKA ODBORA

Svjetlana Aligrudić, s.r.

PREDSJEDNIK ODBORA

Radule Novović, s.r.